

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

פרשת אמור: חילול השם

מעשה שהיה בבגדד, באותם הימים בהם שררו יחסי שכנות טובה בין היהודים לגויים, וביקורים ומפגשים משפחתיים נערכו אלו אצל אלו. והנה הגיע יום-טוב, בו מותר לבשל לצורך אוכל נפש, ובביתו של ראובן בישלו קפה לצורך הסעודה. אך עוד לפני שנהנו בני הבית מהקפה, נכנסו השכנים הגויים לביקור חג, והקפה הובא לפניהם. לאחר הביקור, נגמר הקפה ולבני הבית לא נשאר. כעת שואל ראובן את הרב יוסף חיים מבגדד, בעל 'הבן איש חי', האם מותר לבשל שוב קפה - האם כיון שהבישול הנוסף נגרם בגלל שהאורחים הגויים שתנו את הקפה, נמצא שהבישול כעת אינו מותר, או שמא מכל-מקום הוא כעת מתבשל עבור היהודים ומותר?

בפרשת השבוע הצטוונו על קידוש השם: "וְלֹא תַחֲלֹלוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי ה' מְקַדְשֶׁכֶּם"¹. אמנם המסגרת עליה מדברת התורה שלא לחלל את שם השם היא איסור לעבוד עבודה זרה, אך חז"ל הרחיבו זאת לכל התנהגות שלילית שיכולה לגרום לחילול השם כלפי הסובבים.² בדברים הבאים נבקש לבחון את גבולות הגזרה של חילול השם, האם בעקבות חילול השם מתבטלים איסורים או מצוות, וכן מה נאסר בעקבות חילול השם?

איסורים ומנהגים שמתבטלים

מצאנו איסורים ומנהגים שמתבטלים בעקבות חשש לחילול השם שיכול להיגרם מכך. לדוגמה: כאשר הגיעו הגבעונים לבני ישראל בעת כניסת לארץ, נשבעו להם ישראל שהם יגנו עליהם ולא יאונה להם כל רע. לאחר שהתגלה שהגבעונים הערימו על ישראל, עדיין שמרו ישראל על השבועה שנשבעו להם, ויצאו להגנתם, למרות שמן הדין אין כל תוקף לשבועה שנשבעו להם לאחר שהתגלתה ההערמה. בגמרא³ מובא שמימושה של השבועה היא משום חילול השם, שמא יאמרו הגויים שישראל לא מגנים על בני בריתם ויגרם מכך חילול השם. מבואר מכך, למרות שהשבועה לא חלה, משום קידוש השם יש לקיימה. אך ההמשך מפתיע יותר. לאחר שהתגלתה התרמית של הגבעונים, נגזר עליהם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לישראל. לאחר שנים, שאול המלך ציווה להרוג את אנשי נוב עיר הכהנים, ובכך נמנעה פרנסתם של הגבעונים שהיו מספקים לבני העיר מים ועצים, ונחשב הדבר כאילו הוא הרג אותם. לכן שנים לאחר מכן, נמסרו צאצאיו של שאול להריגה כעונש נקמה על מעשיו העקיפים.⁴ על כך שואלים חז"ל, הרי נאמר 'בנים לא יומתו על אבות', כלומר אין להעניש את צאצאי שאול על חטא אביהם? התשובה היא: "מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא"⁵. מבואר, שמחשש לחילול השם שיאמרו הגויים שהיהודים לא שומרים על בני בריתם, עוברים על ציווי של התורה לא להרוג את הבנים בחטא אביהם. עוד מבואר בדבריהם של חז"ל, שלאחר הריגתם של צאצאי שאול, הם נתלו על החומה למשך זמן רב, מעשה האסור מן התורה להלך את הנפטר תלוי בבזיון. אך תשובתם של חז"ל לאירוץ: "מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא", שהרואים את הגופות תלויות כך, היו משבחים את ישראל שעשו מעשה חריג כזה של הריגה ועבירה על איסורי תורה רק כדי להבטיח ולקיים את השבועה שנשבעו לגבעונים.⁶ נמצאנו למדים, שמחשש לחילול השם בפני הגויים יש היתר לעבור על איסורי תורה.

¹ ויקרא (כב, לב).

² יומא (פו ע"א).

³ גיטין (מו ע"א).

⁴ בבא קמא (ק"ט ע"א).

⁵ יבמות (עט ע"א).

⁶ יבמות (עט ע"א); ירושלמי (קידושין פ"ד ה"א).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

איסור נוסף שמתבטל מחשש לחילול השם הוא איסור שבת. מדובר במקרה וגוי זקוק לסיוע רפואי בשבת, שבמקרה שיכול להיות חשש איבה או סכנה באי-הגשת הסיוע הרפואי, מותר ליהודי לסייע לגוי ולעבור על האיסור לרפא גוי. הפוסקים נחלקו אילו איסורים מותר ליהודי לעשות בשבת עבור רפואת הגוי, איסורי דרבנן בלבד או גם איסורי תורה. לדעת הרב מרדכי שמואל גירונד,⁷ רבה הראשי של פדובה באיטליה, ההיתר הוא לעבור אף על איסורי תורה משום שיש בכך קידוש השם ומניעת חילול השם, סיבה בגינה יש להתיר אף איסורי תורה.

זאת ועוד, הרב אליהו מזרחי, הרא"ם,⁸ כתב שלמרות האיסור ללמד גוי תורה,⁹ במקרה בו יש וויכוח בין גוי ליהודי ולא ניתן לדחות את הגוי בטענות סתמיות, יש ללמדו את ההלכות והדינים כדי שלא יגרם חילול השם אם לא יענו לו ויפסידו בוויכוח.

הפוסקים נחלקו אודות מעמדם של הקראים, כשהביטוי למחלוקת היא האם מותר להתחתן איתם?¹⁰ בדברי אחד מן הראשונים, הרב ברוך בן שמואל ממגנצא,¹¹ מובא שמותר להתחתן עימם משום חילול השם, שלא יאמרו הגויים שהיהודים לא מתחתנים אלו עם אלו.

מצאנו שגם מנהג מתבטל מחשש לחילול השם. בדברי חז"ל¹² מובא שמפרסמים בציבור את האנשים החנפים משום חילול השם, ובדברי המדרש¹³ מובא שאנשים אלו הם אנשים צדיקים שנענשו ע"י הקב"ה, וכדי שבני אדם לא יטענו כיצד מגיע עונש לאנשים צדיקים אלו, יש לפרסם את העבירה שלהם שבעקבותיה הם נענשו. בדברי הגאונים מובא שהעיתוי בו היו מפרסמים את העבירות של אנשים אלו היה בשבת: "מפרסמין את החנפים בשבת מפני חילול השם".¹⁴ החידוש בדבריהם הוא,¹⁵ שפרסום העבירות של אנשים אלו היה נעשה בשבת, שממעטים לדבר בה דברי חולין,¹⁶ ובתוך בית-הכנסת,¹⁷ שאין מדברים בו שיחת חולין, ולמרות מנהגים אלו התירו חז"ל לפרסם את העבירות של האנשים הללו 'משום חילול השם', היינו שלא יחשבו שהם נענשו סתם.

דברים שנאסרו משום חילול השם

לא רק איסורים ומנהגים בטלים מחמת חילול השם, אלא גם דברים מותרים נאסרו מחשש לחילול השם. במסכת כותים¹⁸ מובא שאין לקנות מן הגויים דברים שלהם אסור לאכול ולנו היהודים מותר, מחשש לחילול השם שיאמרו הגויים שהיהודים פחות קדושים מהם. לאור זאת, בספר חסידים¹⁹ אסר ליהודי לאכול בהמה שרבעה גוי, למרות שמן הדין מותר לנו לאוכלה, אך כיון שהגויים לא אוכלים בהמה זו יהיה חשש לחילול השם.

זאת ועוד, מדין תורה בעל קרי צריך לטבול כדי להיטהר, ובתקופת בית שני קבע עזרא הסופר הגבלה מיוחדת על בעל קרי, שבמהותה אינה קשורה להלכות טומאה וטהרה, והיא שבעל קרי שלא טבל לא ילמד תורה ולא יתפלל עד שיטבול.²⁰ תקנה זו התבטלה לאחר חורבן המקדש, משום שלא היו הציבור יכולים לעמוד בה.²¹ למרות ביטול התקנה,

⁷ בתוך: אסופות (כרך יד עמוד שא). ראו גם: הרב יהודה סגל (הדרום מד, תשל"ז, עמוד 111).

⁸ שו"ת רבי אליהו מזרחי (סימן נז).

⁹ חגיגה (יג ע"א).

¹⁰ יש שהתירו: שו"ת רדב"ז (ח"א סימן עג); שו"ת יביע אומר (ח"ח אבהע"ז סימן יב; ח"ט אבהע"ז סימן לד את ג). ויש שאסרו: בית יוסף

(אבהע"ז סימן ד); רמ"א (אבהע"ז סימן ד סעיף לז).

¹¹ בתוך: שו"ת בשמים ראש (סימן רכ).

¹² יומא (פו ע"ב); תוספתא (יומא פ"ד הי"ב).

¹³ מדרש (תהלים שוחר טוב מזמור נב, ג).

¹⁴ אוצר הגאונים (יומא, חלק תשובות פו ע"ב עמוד 35).

¹⁵ תוספתא כפשוטה (יומא פ"ד עמוד 828).

¹⁶ ירושלמי (שבת פט"ו ה"ג).

¹⁷ גיליוני הש"ס (יומא פו ע"ב ד"ה שם מפרסמין).

¹⁸ מסכת כותים (פ"א הי"ב).

¹⁹ ספר חסידים (סימן תתכט). הובאו דבריו בשו"ת הב"ח (הישנות סימן קיא); שו"ת חכם צבי (סימן פד).

²⁰ ברכות (פ"ג מ"ד-מ"ה); בבא קמא (פב ע"א).

²¹ רמב"ם (ה"ל קריאת שמע פ"ד ה"ח).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

כתב בספר הפרדס המיוחס לרש"י,²² שבעל קרי צריך לטבול בכל ימות השנה במקום שנמצאים גויים, מפני שהגויים היו נוהגים לטבול טבילה זו, ואי-הטבילה היא חילול השם בעיניהם שהיהודים פחות קדושים הם. לפני שנים רבות הוקם באלג'יר בית-כנסת, שחלק מהמתפללים ביקשו מהציבור לחלוץ את הנעליים לפני הכניסה אליו, כמנהג בני המדינה המוסלמים שחולצים את הנעליים שלהם לפני כניסה למסגד. הבקשה עוררה סערה בקרב המתפללים, ששאלו את הרב שלמה דוראן,²³ האם לנהוג כן? לדבריו, אמנם מותר להיכנס לבית-הכנסת בנעליים,²⁴ אך כיון שבארצות האסלם נוהגים המוסלמים לחלוץ נעליהם לפני התפילה ולא להיכנס עימם למסגד, עלינו לנהוג כן במדינות אלו מחשש לחילול השם, שמא יאמרו המוסלמים שהיהודים לא נוהגים כבוד בבית תפילתם. אך לא רק בבית-כנסת בארצות האסלם יש לחשוש לחילול השם, גם באירופה שם הקפידו הגויים לא לעשן סיגריות בבית תפילתם, אסר הרב דוד צבי הופמן²⁵ ליהודים לעשן בבית-הכנסת מחשש לחילול השם. החשש מחילול השם כלפי הגויים, גם בדברים המותרים לנו, בא לידי ביטוי מעשי ביחס לעישון בימי צום, ימים בהם נהגו הגויים במצרים להימנע מעישון. אז הורה הרב מרדכי הלוי²⁶ ליהודים להימנע מעישון בימי תענית שלנו, שמא יראו אותו הגויים ויהיה חילול השם שיאמרו שאנו לא מחמירים כמוהם.

לפי הזמן והמקום

יש לציין, שהמושג חילול השם מתפרש ע"י הפוסקים באופן שונה לפי הזמן והמקום ולפי פרשנותו של הפוסק את המציאות שלפניו, כפי שנראה מאחד הוויכוחים המרתקים בין חכמי איטליה אודות גילוח בחול-המועד. הסיבה לאיסור גילוח בחול-המועד היא "כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין",²⁷ אלא יקפידו להתגלח לפני החג. חכמי איטליה נחלקו במקרה בו אדם מתגלח כל יום, האם הוא יכול להתגלח בחול-המועד, שכן נימוק זה לאיסור גילוח בחול-המועד לא שייך לגביו, ועוד שהוא יראה מנוול במועד? יש מהם שהתירו לו להתגלח בחול-המועד מחשש לחילול השם, שייראה יהודי זה מנוול בפני הגויים ביום חגו:

כי יאמרו הבריות התורה ציוותה ושמחת בחגך, ובאו חכמים וגזרו גזירה שבעבורה נהיה כולנו מנוולים ונעצבים בימי שמחתנו.²⁸

ויש שאסרו לו להתגלח,²⁹ משום שאיסור זה להתגלח בחול-המועד ידוע ומפורסם גם לגויים, ודווקא אם יהודי זה יתגלח יהיה חילול השם. מוויכוח זה ניתן ללמוד על השקפות שונות של הפוסקים בהתאמת המושג חילול השם למציאות.

ניתן לראות זאת גם ביחס לחזרת הש"ץ - אחת התקנות שתיקן הרמב"ם היא ביטול חזרת הש"ץ בתפילת העמידה.³⁰ לדבריו, שליח הציבור לבדו יאמר את התפילה בקול רם, בעוד שהיחידים הבקאים מלווים אותו באמירת התפילה בלחש, ואילו האנשים שאינם בקיאים מקשיבים לתפילת שליח הציבור ועונים אמן אחריו ויוצאים בכך ידי-חובתם. אחד המניעים של הרמב"ם לביטול חזרת הש"ץ נובע מכך שבאותה העת בה חזר הש"ץ על התפילה, היו האנשים מדברים בבית-הכנסת והדבר גרם לחילול השם בפני הגויים שרואים כיצד היהודים מזלזלים בתפילה.

²² הפרדס (מהדורת ערנרייך, עמוד רלב). ראו עוד: רמב"ם (קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו, מהדורת ליכטנברג, סימן קמ).

²³ שו"ת הרשב"י (סימן רפה). ראו: שו"ת כרך של רומי (סימן א), שלמד מתשובה זו על הגדרת חוקות הגויים.

²⁴ ברכות (סב ע"ב); רמב"ם (הלי תפילה פ"א ה"י).

²⁵ שו"ת מלמד להועיל (ח"א או"ח סימן טו).

²⁶ דרכי נועם (או"ח סימן ט).

²⁷ מועד קטן (יד ע"א).

²⁸ תגלחת בחולו של מועד (עמוד רפו-שו).

²⁹ תגלחת בחולו של מועד (עמוד רמד-רסד; עמוד שז-שטז).

³⁰ תשובות הרמב"ם (בלאו, סימן רנו; שם סימן רנח).

רעיון בפרשה

נתנאל אוירבך

לאחר שנים רבות, פרצה מחלוקת גדולה בקהילה היהודית במצרים, כאשר בסיס הוויכוח הוא האם להמשיך ולנהוג בתקנת הרמב"ם או לחזור לדין המקורי של חזרת הש"ץ? ההכרעה הובאה לפתחו של הרדב"ז³¹ רבה של הקהילה במצרים, שהכריע לבטל את תקנת הרמב"ם ובכך להשיב את חזרת הש"ץ. על החשש מחילול השם שייגרם בעת חזרת הש"ץ, טען הרדב"ז שהמציאות במצרים השתנתה מאז ימיו של הרמב"ם, כי כעת הקהילה היהודית התחזקה מבחינה רוחנית ורוב האנשים אינם מדברים בעת חזרת הש"ץ. הוא מוסיף עוד, שבאופן עקרוני שבעניינים פנימיים-רוחניים אלו אין לחשוש לחילול השם כלפי הגויים, שבכל-מקרה מזלזלים בקודשי ישראל.

משתי דוגמאות אלו, באיטליה ובמצרים, ניתן ללמוד שהמושג חילול השם בהקשר בו אנו עוסקים לובש צורה ופושט צורה בהתאם למציאות וכפי ראות עיני הפוסק את אשר לפניו.

כעת נשוב לבגדד, לשאלה ששאל ראובן את 'הבן איש חי'³² האם לאחר שהאורחים הגויים שתו את כל הקפה שהתבשל ביום-טוב, מותר לשוב ולבשל קפה, שהרי הבישול כעת נגרם בגלל הגויים ששתו את כל הקפה? הרב השיב שמותר לתת לאורחים הגויים את הקפה שהתבשל עבור בני הבית היהודים אף שבכך ייגרם צורך לבישול נוסף. לדבריו, מנהג נימוסי זה של נתינת קפה לאורחים גויים הבאים לבקר את היהודים, הוא 'צורך גדול מאוד' ודומה לדבר מצווה, שהרי "איך יתכן יבואו אורחים נכרים לביתו של אדם במועד שלו לעשות לו וזית"א, ולא יביא להם קהו"א כנהוג, אין לך מיעוט דרך ארץ יותר מזה, ובוודאי יהיה מזה חילול השם לגנות הגויים ביהודים, ואין לך צורך גדול יותר מזה, ודמי לדבר מצווה". מדבריו ניתן ללמוד שהמושג של חילול השם במקרים בהם אנו עוסקים תלוי במנהג המקום, והנימוס להגיש קפה לאורחים הגויים בבגדד חשוב הוא מאוד עד כדי שמניעתו גורמת לחילול השם.

³¹ שו"ת רדב"ז (ח"ד סימן צד).

³² שו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סימן נז).